

DOLGOZATAI. Sajtó alá rendezte dr. Lábán Antal, bevezetéssel ellátta Marczali Henrik. MTA, 1914. 109–139. o.

15. I. m. 111. o.

16. Uo.

17. I. m. 115., 117. o.

18. I. m. 122. o.

19. 1841. szeptember 15. 74. sz. 621–622. o.

20. Nyilvánvaló, de fontos leszögezni, hogy Kossuth itt nem A FEJEDLEM-re, hanem a DIS-CORSI-ra utal. Ez persze már a Machiavelli-olvasatok történetéhez tartozik.

21. Fötvös József: REFORM. In: KELET NÉPE ÉS PESTI HÍRLAP – REFORM. Báró Fötvös József ÖSSZES MUNKÁI XI. Révai Testvérek, 87–326., 240. o.

22. Uo.

23. Egy részletesebb bemutatásnak ki lehetne térni a Fábíán által az *Athenaeumban* előre közölt „közérdekű és korszerű” (22. sz. levél) DE-

MOCRATIA-részletek elemzésére a kiválasztás szempontjainak fölfejtése céljából.

24. Fábíán Gábor: ELŐSZÓ. In: A' DEMOCRATIA AMERIKÁBAN. 1841. I–V. I. o.

25. Fábíán Gábor: ÖNÉLETRAJZ. Arad, Dec. 28. 1856. RAL 90/1856 jelzet alatt, MTA Kézirattár, 4. o., egyéb idézeteket lásd fentebb, a 6. sz. jegyzetben.

26. ELŐSZÓ. V. oldal, 3. pont.

27. I. m. V. o., 5. p.

28. A cenzúra megfélemlítésére a cikk először ANÉPÉRDEKEK KIFEJLÉSE HONUNKBAN címmel jelent meg.

29. *Athenaeum*, 1841. március 7. 28. sz. 434–435. o.

30. I. m. 437. o.

31. Uo.

32. I. m. 449., 452. o.

33. I. m. 452–453. o.

34. I. m. 453. o.

Hahner Péter

GONDOLATOK TOCQUEVILLE-RŐL, AVAGY EGY VILÁGHÍRŰ KÖNYV MAGYARORSZÁGI KI NEM ADÁSÁNAK OKAIRÓL

Habent sua fāta libelli? Olykor bizony még a meg nem jelent könyveknek is megvan a maguk sorsa. Mert vajon miért is nem jelenhetett meg Tocqueville A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM című könyve egészen 1994-ig magyar nyelven?

Magá a szerző nem volt ismeretlen hazánkban, másik könyve, AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA három kiadásban is napvilágot látott Magyarországon, először mindjárt 1841–43-ban, szinte közvetlenül a francia kiadás (1835, 1840) után, majd 1983-ban és 1993-ban. Azt sem állíthatjuk, hogy a könyv témája, a francia forradalom iránt csekély volt az érdeklődés hazánkban, hiszen az elmúlt másfél évszázad alatt sorra lefordították a francia forradalom csaknem valamennyi „klasszikus” történetírójának, Mignet-nek, Lamartine-nak, Quinet-nek, Carlyle-nak, Taine-nek, Michelet-nek, Kropotkinnak és Mathieznek a műveit, nem is beszélve Albert Soboulról. Számtalan magyar író és történész dolgozta fel a forradalom történetét, jelentéktelen német és szovjet történetírók műveit is lefordították, és magyar nyelven is napvilágot láttak a forradalom résztve-

vőinek, Robespierre-nek, Condorcet-nak, Saint-Justnek, Marat-nak, Babeufnek, Buonarrotinak, Mercier-nek és Madame Campannak az írásai. A francia forradalom hazánkban rendkívül nagy figyelemben részesült mind a történészek, mind az írók, a kiadók és az olvasóközönség körében. Vajon miért éppen ez a vékonyka kötet vált a forradalom magyarországi kiadásának mostohagyermekévé?

Több tényező is szerepet játszhatott ebben. A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM nem narratív, hanem elemző munka, ugyanúgy nem a francia forradalom története, ahogyan AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA sem az Egyesült Államok története. Tocqueville úgy közelíti meg a XVIII. századot, ahogyan egyik példaképe, Montesquieu a rómaiak hanyatlásának korát, a múlt nem önmagáért, hanem a jelennel való kapcsolatáért érdeklődik, nem elmesélni akar, hanem magyarázni. Nem az események, hanem a hosszú távú változások érdeklik, s e szempontból jobban hasonlít egyes huszadik századi történelmi tanulmányokhoz, mint kortársai, Lamartine, Michelet vagy Louis Blanc romantikus mesészővésű, elbeszélő műveivel. Az olvasóközönség pedig Magyarországon és külföldön egyaránt elsősorban tanulsággal rendelkező történetet és nem elvont elemzést vár a történészektől. Ez az elvárás azonban önmagában mégsem indokolhatja azt a tényt, hogy Tocqueville műve ennyire nem érdekelte a magyarországi kiadókat, hiszen Quinet vagy Taine forradalomtörténetei is elemző írások, mégis lefordították és kiadták valamennyit. Talán nem is annyira a tocqueville-i elemzés tényében, mint inkább ennek tartalmában kell keresnünk a kötet iránt megnyilvánuló viszonylagos magyarországi érdektelenség okait.

Tocqueville könyvének mondanivalója persze a legtöbb klasszikus értékű íráshoz hasonlóan több oldalról is megközelíthető. Tekinthetjük a bonapartizmus elleni politikai röpiratnak (1856-ban jelent meg), s nagyon valószínű, hogy a szerző ellenzéki kortársai körében elsősorban ezért aratott oly nagy sikert. A bonapartizmus politikai gyakorlata ellen irányuló megállapításai azonban érvényesek minden olyan elnyomó jellegű rendszerre, amelyek a képviselői intézmények látszólagos tiszteletben tartásával próbálják leplezni a diktatúrát. „A szabadságot megsemmisítő uralkodók közül csaknem valamennyi megpróbálta megőrizni ennek látszatát – írja Tocqueville a könyv második részének harmadik fejezetében. – ...Azzal áztatják magukat, hogy az abszolút hatalom nyújtotta előnyöket össze tudják egyeztetni a társadalmi egyetértés által biztosított erkölcsi erővel.”¹ A harmadik könyv első fejezetében pedig hozzáteszi: „A történelemből azt is megtanultuk, hogy ehhez elegendő összegyűjteni az ország minden részéből néhány ismeretlen és alárendelt embert, akik fizetség fejében eljátszzák a politikai gyűlés színjátékát. Erre már több példa is volt.”² Az ilyen megállapítások Magyarországon egészen az 1989-es rendszerváltásig megőrizték aktualitásukat, s talán ezért sem jelenhetett meg a kötet az elmúlt négy évtized során. Igaz, hogy korábban sem jelent meg, s ezért a magyar nyelvű fordítás hiányát nem magyarázhatjuk meg teljes egészében antitotalitárius tendenciáival sem.

A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM a XVIII. századi Franciaország monográfiájaként is olvasható. Talán e szempontból avult el leginkább: a mai történészek szerint Tocqueville alaposan eltúlozta a XVIII. századi központosítás sikereit és a korabeli városi, falusi és tartományi területek bémultságát. Ő a központi kormányzat dokumentumait használta fel, és ezekben nemegyszer azokat az intézkedéseket is sikereseknek nyilvánították, amelyeket helyi szinten egyáltalán nem hajtottak végre. A mindenre kiterjedő központi hatalom, A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM „főszereplője” inkább a királyi kormányzat ideálja volt, mint a közigazgatás megvalósult gyakorlata. Tocqueville leegyszerűsítő módon értelmezte a felvilágosodás jelenségét is. Egységes

ideológiai mozgalomnak tekintette, holott manapság célszerűbbnek tűnik olyan kulturális nyelvezetként kezelni, amely egyidejűleg volt alkalmas a legkülönbözőbb politikai törekvések ideológiai igazolására.

A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM azonban mindezen megszorításokkal együtt még a XX. század végén is az egyik legjobb bevezető olvasmány a forradalom előtti Franciaország tanulmányozásához. Tocqueville éles szemmel ismerte fel a XVIII. századi társadalmi-politikai rendszer olyan sajátosságait is, amelyeket igen sokan figyelmen kívül hagytak, mivel nem illettek bele történelmi-ideológiai koncepcióikba. Tocqueville az elsők között hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy – ellentétben a közhiedelemmel – a nemesség egyáltalán nem volt adómentes Franciaországban, felismerte, hogy egy nemesi-polgári elit alakult ki a társadalom csúcsán, és kiválóan tárta fel az abszolút monarchia ellentmondásos politikai gyakorlatát, amellyel egyrészt a kiváltságok felszámolására törekedett, másrészt pénzügyi szükségletei miatt új és új kiváltságokat bocsátott áruba. A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM számtalan meglepetést tartogat mind a kutatók, mind az érdeklődő olvasók számára, mert Tocqueville egyrészt intuitív módon olyan jelenségekre és folyamatokra is felhívta a figyelmet, amelyeket az empirikus gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások csak a XX. században ismertek fel, másrészt pedig egészen új és meglepő szempontokat is felvet elemzése során. A szocialista mozgalmak eredetét például általában a fejedelmi abszolútizmussal szembeszegülő társadalmi megmozdulásokban szokták megjelölni – Tocqueville azonban bebizonyítja, hogy a mindent ellenőrizni s mindent egyetlen hatalmi központból irányítani kívánó szocialista mozgalmak gyökerei az abszolút monarchiában – vagy inkább: ebben is – rejlenek.

A magyar történészeket és olvasókat azonban a forradalom sokkal jobban érdekelte előzményeinél, s a Tocqueville-kötet iránti viszonylagos érdektelenség azzal is magyarázható, hogy a szerző nem is annyira a forradalommal, mint inkább előzményével, a régi renddel foglalkozott.

Tekinthetjük A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM című kötetet Tocqueville filozófiai, politikai és szociológiai nézetei legteljesebb és legkiérleltebb összefoglalásának is, AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA kiegészítésének. Ez utóbbi könyvben a szerző azt írta meg, miért válhatott liberális az egyenlőség társadalma az Amerikai Egyesült Államokban, A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM-ban pedig azt, hogy miért nem történhetett ez meg Franciaországban. Tocqueville itt fejt ki leghatározottabban a szabadság és az egyenlőség viszonylagos összeférhetetlenségének a gondolatát, pontosabban azt a fenyegetést, amelyet az egyenlőségre való törekvés és az osztálygyűlölet képvisel a szabadsággal szemben. Itt találhatjuk meg legkézzelérhetőbb hitvallását is a szabadságról:

„Nem hiszem, hogy igaz szabadságszeretet jöhet létre a szabadság által megszerezhető anyagi javak láttán... Igaz, hogy a szabadság hosszú távon mindig jómódhoz, kényelemhez és gyakran gazdagsághoz is juttatja azokat, akik meg tudták őrizni, egyes korszakokban azonban meg is zárhatja élvezetüket, máskor pedig csak a zsarnokságtól lehet mindezt megkapni. Azok az emberek, akik kizárólag ezeket az előnyöket várják a szabadságtól, sohasem maradhatnak sokáig szabadok.

Ami viszont minden korban oly erősen át tudta hatni egyesek szívét, az maga a szabadság vonzereje volt, saját varázsa, függetlenül előnyeitől, a kényszer nélküli beszéd, cselekedet, lélegzés öröme Isten és törvényeinek kizárólagos irányítása alatt. Aki magán a szabadságon kívül is vár valamit a szabadságtól, az szolgaságra született.”³

A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM-nak a liberalizmus hívein és a történészeken kívül

a szociológusok számára is megvan a maga mondanivalója. Raymond Aron szerint Tocqueville írásainak szociológiai jelentősége abban áll, hogy „*a klasszikusnak tekintett szociológusokkal, mint például Comte-tal vagy Marxszal ellentétben elutasítja a történelem előre látására alapozott nagy szintéziseket. Nem hisz abban, hogy a múltat kérelhetetlen törvények határozták volna meg, s abban sem, hogy az eljövendő események előre meghatározottak. Tocqueville, akárcsak Montesquieu, nem felfüggeszteni akarja a történelmet, hanem érthetővé tenni. A Comte és Marx típusait képviselő szociológusok viszont mindig határozott hajlamot árulnak el a történelem felfüggesztésére, hiszen ha azt állítjuk róla, hogy már megvalósulása előtt megismerhető, ezzel megfosztjuk a tett és az előre megjósolhatatlanság sajátosan emberi dimenzióit*”.⁴

Mint köztudott, hazánkban igen sokáig a – Raymond Aron szavaival élve – „*Comte és Marx típusait képviselő*” szociológusok vagy inkább politikusok határozták meg, hogyan is kell gondolkodni a történelemről. Felesleges lenne hangsúlyozni, hogy az efféle gondolkodók egyeduralma egyáltalán nem teremtett kedvező feltételeket a könyv kiadásához.

Kelet-Európában ráadásul a XIX–XX. században jórészt a nemzeti, nemzetiségi és szociális problémák foglalkoztatták a politikusokat és az ideológusokat. Tocqueville számára nem ezek a kérdések voltak az elsődlegesek, hanem az egyéni szabadság problémái. Minden bizonnyal igazságtalan lenne azt állítani, hogy Tocqueville nem ismerte fel a nemzeti és a nemzetiségi kérdés jelentőségét, de nem ezeket tartotta a világtörténelem legfontosabb problémáinak, így aztán azok a kelet-európai gondolkodók és politikusok, akiket e kérdések foglalkoztattak, egyáltalán nem Tocqueville műveiben keresték a megoldást. Maga Tocqueville is megérezte azt a veszedelmet, amelyet ezek az általában antiindividualista nacionalista mozgalmak jelentettek az egyéni szabadság értékeivel szemben. Ami pedig a szociális problémákat illeti, Tocqueville egyáltalán nem volt érzéketlen irántuk, csak éppen az egyéni szabadság utolsó védőbástyájának tekintette a tulajdont, s ezért el kellett ítélnie az ellene irányuló támadásokat. A szemé előtt kibontakozó ipari társadalom problémáit egészen más módon közelítette meg, mint a szocialisták, akik szerint az egyenlőség a cél, és ez vezethet el a szabadsághoz. Tocqueville tudatában volt a szabadság és az egyenlőség vagy, ha úgy tetszik, a szabadság és az igazságosság közötti feszültségnek, és azt vallotta, hogy a növekvő egyenlőség szolgáshoz is vezethet. Mindez természetesen azzal a következménnyel járt, hogy a nacionalizmus és a szocializmus tanításainak terjedése idején Tocqueville életműve ideiglenesen a háttérbe szorult, és hazánkban sem volt nagy érdeklődés iránta.

A XIX. században egyetlen magyar gondolkodó ismerte fel A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM jelentőségét: Eötvös József, aki egy igen alapos, akár tanulmánynak is tekinthető ismertetést jelentetett meg róla 1857-ben, egy évvel a könyv megjelenése után a *Budapesti Szemle* című lapban. Eötvös azonban ugyanolyan magányos jelenség volt a XIX. századi magyar politika világában, mint Tocqueville a francia politikában. A magyar történetírás még mindig nem hangsúlyozta eléggé Eötvös és Tocqueville pályafutásának párhuzamosságait: mindketten arisztokrata származásúak voltak, mindketten szembefordultak családjuk konzervatív politikai hagyományaival, és a liberalizmus követői lettek, mindketten a megszokottnál nagyobb mértékben támaszkodtak politikai pályafutásuk során teoretikus megfontolásokra, s ennek következtében el is szigetelődtek politikustársaik többségétől, akik elvek helyett inkább bizonyos érdekek védelmét tartották fontosnak. Mindkét politikus egy-egy forradalom után lett miniszter, és mindkettő szembehelyezkedett állama politikai intézményrendszerével

– csak éppen Tocqueville a központosítást támadta, Eötvös pedig a magyar vármegyrendszer. A politikai folyamatokra gyakorolt közvetlen befolyásuk is egyaránt csekély volt. Ezenfelül mindketten angломánok voltak, mindketten polgári származású nőt vettek feleségül, és mindketten tanulmányokat írtak az írországi problémákról és a börtönökről – mindezek alapján nem lenne túlzás Eötvös Józsefet a magyar Tocqueville néven emlegetni. Eötvös politikai pályafutása azonban arra is felhívja a figyelmünket, hogy a Tocqueville-hoz hasonlóan következetes liberális politikusok számára ugyanolyan kevés babér termett Magyarországon, mint Franciaországban – ha ugyan nem kevesebb. A liberalizmus sikertelensége és népszerűtlensége minden bizonnyal egyik legfontosabb oka volt a könyv iránti érdektelenségnek.

Ha pedig a kötetet egy új forradalomértelmezés kiindulópontjának tekintjük, el kell ismernünk, hogy rendkívül nagy jelentőségre tett szert a francia forradalom historiográfiájának történetében, és nagymértékben módosította a forradalmakról kialakított elképzeléseket. A legkülönbözőbb történetírók Taine-től a marxista Soboul-ig és ellenfeléig, a revizionistának is nevezett Furet-ig egyaránt Tocqueville tanítványainak tekintik magukat. A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM historiográfiai jelentősége nem merül ki abban – bár ez sem csekélység! –, hogy feltárta a kontinuitást a régi rend és a forradalom között, és ezzel (Françoise Mélonio szavaival élve) megszüntette azt a konceptuális blokádot, amelyet a szakítás eszméje képezett a forradalom történetírásának fejlődése előtt.⁵ Tocqueville hívta fel a figyelmet a forradalom kettős örökségére: a szabadság iránti vágyra és az egyenlősítő centralizáció iránti törekvésre, és kimondta, hogy ez az ambiguitás már a régi rendben is benne foglaltatott, amely a centralizált állammal voltaképpen a rombolás fegyverét adta a forradalmi radikalizmus kezébe. A tradíciók elutasításának az a lendülete, amely később radikalizálta a forradalmat és a centralizált állammal az az eszméje, amelyet az 1793-as forradalmi kormányzat, majd Napóleon tovább tökéletesített, már magában a monarchiában is benne rejtett. François Furet joggal hívta fel a figyelmet több írásában is arra a tényre, hogy a tocqueville-i interpretáció segítségével az osztályharcra való hivatkozás nélkül is fel lehet tárni a forradalom radikalizmusának eredetét.⁶

Minden jel arra mutat, hogy éppen a forradalmak sajátos interpretációja volt a mű magyarországi megjelenésének legfőbb akadálya. E könyvét ugyanis Tocqueville az 1850-es évek elején írta, amikor a francia kortársainak nagy része előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalom nagy programját, a szabadságot és az egyenlőséget (a testvériségről nem is beszélve!) nem sikerült megvalósítani. Mintha az ország újra végigjártszotta volna a forradalom drámáját: Lajos Fülöp alkotmányos monarchiáját köztársaság követte, a népi megmozdulásokat pedig egy újabb császárság. A gazdasági fejlődés terén egyre több ország előzte meg Franciaországot, amely minden jel szerint képtelen volt kiszabadulni a forradalmi erőszak és az elnyomó rendszerek körforgásából. A különböző politikai rendszerek sorozatos kudarca egyre több franciát kényszerített a forradalommal kapcsolatos optimista elképzeléseik felülvizsgálatára – és Tocqueville könyve éppen ehhez a felülvizsgálathoz nyújtott segítséget.

Véleményem szerint Tocqueville forradalomszemlélete, a forradalmak tocqueville-i értékelése volt az, amely oly sokáig lehetetlenné tette A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM magyarországi befogadását. Lássuk, mit is mond Tocqueville a francia forradalomról. Mondanivalóját azzal a kijelentéssel foglalhatjuk össze a leghatásosabban, amellyel Ludassy Mária jellemezte Benjamin Constant-nak (egy másik liberálisnak!) a francia forradalommal kapcsolatos nézeteit: „Szép volt, fiúk, csak éppen hiába volt.”⁷

Ez az az attitűd, álláspont és érzelmi beállítódás, amelynek az elfogadására a magyar társadalom nagy része nem hajlandó.

Hazánkban ugyanis évszázadok óta szabadságharcok és forradalmak képviselték a nemzeti történelem legemlékezetesebb és legdicsőségeesebb fejezeteit. Mégpedig leverett és elbukott forradalmak, amelyeket mindig egy-egy külső hatalom számolt fel. A magyar politikai gondolkodók számára tehát a történelem sohasem adta meg azt a lehetőséget, hogy Tocqueville-hoz hasonlóan elgondolkozhassanak egy *győztes* forradalom következményeiről. A társadalmi és politikai problémákat nálunk nem a forradalmak győzelmének, hanem éppen ellenkezőleg, elbukásuknak és leverésüknek szokták tulajdonítani.

E sajátos történelmi út következtében a magyar társadalomban már a múlt században gyökeret verhetett a mindent megoldó, felszabadító, a történelemben „tisza lapot” nyitó forradalom mítosza – éppen azért, mert a társadalom nem szerezhette tapasztalatokat arról a franciák számára nyilvánvaló tényről, hogy a győztes forradalmak nemegyszer sokkal több problémát hoznak létre annál, amennyit megoldanak. A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM éppen arról szól, hogy a történelemben nem lehet „tisza lapot” nyitni. Aki viszont Magyarországon Tocqueville módjára, kritikával és nem nosztalgiával vagy áhítattal közelítette meg a forradalmak emlékét, az könnyedén megkaphatta, hogy hazafiatlan, népellenes és a forradalmakat felszámoló külső hatalmak híve, ha nem éppen ügynöke.

Ráadásul hazánk történelmében az elmúlt másfél évszázad során a legkülönbözőbb jellegű politikai fordulatokat emlegetjük forradalom néven: nemzetieket és internacionalistákat, liberálisokat és radikálisokat, kommunistákat és kommunistaelleneseket. Így aztán minden politikai rendszer képes volt arra, hogy a forradalmi eredet hangsúlyozásával próbálja megerősíteni saját legitimitását, és természetesen valamilyen számára szentségtörésnek számított a forradalmakkal szemben támasztott tocqueville-i kétely. Egyetlen politikai rendszer nevezte magát kifejezetten ellenforradalmi-nak, az 1919 és 1944 közötti, de még ebben az időszakban is egy forradalom évfordulója számított a legnagyobb magyar nemzeti ünnepnek. Ez a rendkívül széles rétegek köreiből elterjedt forradalomkultusz 1945 után igen kedvező feltételeket teremtett a marxista-leninista forradalomkultusz meghonosítására – és igen kedvezőtlen Tocqueville forradalomelméletének az elterjesztésére. Nem azt állítom, hogy a magyar társadalom mindent készpénznek vett, amit a hivatalos ideológia képviselői az orosz forradalomról hangoztattak, de a forradalmak évfordulóinak a megünneplését természetes dolognak tekintette. A kérdés csak az volt, hogy mely forradalmakat kell megünnepelni. A hetvenes-nyolcvanas évekre az a furcsa helyzet állt elő, hogy mind az államhatalom, mind ellenzéke rendszeresen megünnepelt egy-egy forradalmat (az előbbi az 1917-es orosz és az 1919-es magyart, az utóbbi az 1848-as és az 1956-os magyart), egymás forradalmait viszont kölcsönösen puccsnak és összeesküvésnek nyilvánították, megtagadva tőlük még a „forradalom” elnevezést is. A két álláspont természetesen más és más politikai és ideológiai erőket képviselt, a forradalmakat azonban mindkettő magasztos és szent jelenségnek tekintette, amelyek elé csak levett kalappal járulhat a földi halandó. A tocqueville-i kétely mindkettőtől idegen volt.

Az 1945 után kiépített kommunista rendszer azonban ugyanolyan ellentmondásos viszonyba került Tocqueville életművével, mint a XVIII. századi francia állam a kiváltságokkal, amelyeket egyik kezével elnyomni próbált, a másikkal pedig (pénzügyi okokból) egyre sokasított. A hivatalos politika képviselői 1948 és 1989 között egyrészt mindent megtettek a liberális eszmék visszaszorítására és elfojtására – másrészt vil-

szont újra meg újra bebizonyították Tocqueville tanításainak érvényességét, és a rendszer egyre nyilvánvalóbb kudarcai a magyar értelmiség széles köreiből keltették fel az érdeklődést a liberalizmus eszméi iránt.

E megnövekedett érdeklődésnek köszönhető, hogy 1993-ban új fordításban jelent meg AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA – korábbi, 1983-as kiadásával ellentétben – teljes szövege, és még 1994-ben a könyvesboltokba fog kerülni A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM első magyar nyelvű kiadása. És ezzel lezárulhat e világhírű könyv magyarországi ki nem adásának a története is.

Jegyzetek

1. Alexis de Tocqueville: L'ANCIEN RÉGIME ET LA RÉVOLUTION. Gallimard, Paris, 1952. 117–118. o.
2. Uo. 198. o.
3. Uo. 217. o.
4. Raymond Aron: LES ÉTAPES DE LA PENSÉE SOCIOLOGIQUE. Gallimard, Paris, 1967. 262. o.
5. Françoise Mélonio: DE TOCQUEVILLE À TAINE. *Magazine littéraire*, 258. 1988. okt. 59. o.
6. THE FRENCH REVOLUTION AND THE BIRTH OF MODERNITY. Ed. Fehér Ferenc. University of California Press, Berkeley, 1990. 264–278. o.
7. Ludassy Mária: A TRÓN, AZ OLTÁR ÉS AZ EMBERI JOGOK. Magvető, 1984. 162. o.

Ludassy Mária

EMBERI-JOGI FUNDAMENTALIZMUS VERSUS UTILITARIZMUS

Benjamin Constant Bentham-bírálat, avagy kísérlet a liberalizmus nem haszonelvű megalapozására

Míg az angol liberalizmus egészen J. S. Millig az utilitarista etika szellemi társutasa volt, francia földön lényegében már Helvétius AZ EMBERRŐL című művének vitájától (azaz az 1770-es évek elejétől) többé-kevésbé kialakult a szabadságjogok nem haszonelvű igazolásának elmélete. Diderot, a HELVÉTIUS CÁFOLATA monumentális egoizmuskritikájának szerzője az 1767-es SZALON-ban még kritikátlanul átveszi a törvény és a közérdek ekvivalenciájának tételét („A filozófusok egyetértésének az erény meghatározásában, ha a törvény mindig a közhaszon kifejezője volna”), ám POLITIKAI TÖREDÉKEI-ben már véres bunkónak látja az általános érdek fogalmát, mellyel a társadalom tagjai rotációs alapon verik szét egymás fejét: „Tekintsétek át a népek történetét minden időkben, és a közhaszon szép és nemes ideája Herkulesz szimbolikus képében fog megjelenni képzeletekben, aki a nép egy részét a többiek örömujjongása közepette bunkózza le...” Kiváltképp a magántulajdonosi jogok szentsége és sérthetetlensége ellenében a közérdek nevében intézett